

oca hrvatske književnosti, Marka Marulića. Književnik i prevoditelj Marko Grčić u eseju „Meditacija o nostalgiji“ (2013) ističe našu čežnju za povratkom čistom početku – *rasutoj baščini* kao važnoj oznaci hrvatskog mediteranizma. U eseju „Svijet u zrcalu Mediterana“ (2014) akademik Mislav Ježić daje retrospektivu vjekovne borbe između Europe i Azije, opjevane u svjetskoj književnosti koja je odraz našla i u Gundulića. Arabist i diplomat Daniel Bučan u eseju „Al-Andalus – srednjovjekovni primjer mediteranskog multikulturalizma“ (2015) govori o maurskoj Španjolskoj – pozornici susreta arapsko-islamske, kršćanske i židovske kulture; na temelju sudbine filozofa Majmonida pokazuje dosege i ograničenja mediteranskog multikulturalizma. Povjesničar Josip Vrandečić u eseju o promišljanjima o Splitu (2016) predstavlja tri paradigme na koje se u modernosti gleda na Grad: klasicističku, potom populističko-demokratsku i revolucionarnu te, zaključno, funkcionalističku, koja Split promatra kroz Palaču – „najkorisniju svjetsku starinu“. Latinist i kroatist Bratislav Lučin u eseju „Jadranski osvit hrvatskoga humanizma“ (2017) otkriva njegove „početke početaka“ koje veže za kratak boravak Cirijaka iz Ancone 1435. u Zadru, Trogiru i Splitu te njegove veze s domaćim učenim ljudima koji su dijelili njegovo zanimanje za antiku. Književni teoretičar Mladen Machiedo priložio je esej o „Mediteranu: jučer i danas“ (2018), promatrajući ga iz vizure suvremene književnosti i filmske umjetnosti koje se bave temama poput migracija ili „arapskog proljeća“, pri čemu se miješa sjetno-nostalgičan pogled na „knjiški“ Mediteran i tužno-nemoćan pogled na onaj zbiljski. Zaključno, povjesničarka Slavica Stojan u eseju „Oživljena povijest u ljetnikovima Rijeke dubrovačke“ (2019) polazi od značajki mitskog ambijenta i fiziokratske kulture ladanja. Završni naglasak stavlja na vrijeme nakon ukinuća Republike u kojemu novi urbanistički koncepti nameću pitanja njihove refunkcionalizacije. Navedeni radovi potvrđuju da snaga hrvatskog naroda leži u kršćanskoj sastavnici mediteranske kulture koja nas je očuvala i čuva za olujnih nevremena.

Josip Vrandečić

Od Dioklecijanove luke do „zlatnog prstena“ između Istoka i Zapada

Pomorski Split do početka XX. stoljeća (ur. Nenad Cambi i Arsen Duplančić), Split: Književni krug, 2019, 496 str.

Zbornik obuhvaća 20 znanstvenih radova izloženih na simpoziju održanom 26. i 27. rujna 2016. u okviru *Knjige Mediterana* u organizaciji Književnog kruga. Navedeni radovi u svojem cjelovitom obuhvatu predočavaju pomorski život grada, s naglaskom na značenju splitske luke od Dioklecijana do početka 20. stoljeća.

U radu „Splitska luka u peljarima od kraja 18. do kraja 19. stoljeća“ Mithad Kozličić predstavlja navedene priručnike za plovidbu, počevši od onoga francuskog kartografa Bellina iz 1771. do austrijskog iz 1893. Autor prikazuje razvitak ovih navigacijskih tumača koji, uz podatke o luci i njezinoj infrastrukturi, donose i sve opširnije podatke o sadržajima u gradu, čime prethode modernim nautičkim vodičima. U članku Nenada Cambija

„Salona i Spalatum, dvije funkcionalno povezane luke“ širina rada nadmašuje naslov jer autor daje cjelovit prikaz plovidbe Jadranom u antici, analizirajući navigacijske pravce i tehnologiju plovidbe. Temeljni dio članka posvećen je materijalnom opisu salonitanske i splitske luke te njihovu trgovačkom potencijalu, koje definira kao organsku cjelinu, blagotvorno naslonjenu na razgranate rimske komunikacije u zaleđu. Katja Marasović u radu „Luka Dioklecijanove palače“ podastire čitavu dokumentaciju arheološkog istraživanja splitske rive tijekom njezine rekonstrukcije 2006 – 2007. Pri tome rekonstruira izvorni izgled antičke obale i pripadajućeg akvatorija, zaštićenog skromnim lukobranom na prostoru današnjega gata sv. Nikole. Zaključuje da se tadašnja obala naslonila na hrđi koje su stršile iz mora, čime osporava romantizirane prikaze Palače, poput Hébrardova iz 1912, kao prostor dodira oranice i mora.

Snježana Perojević u prilogu „Splitska luka u vrijeme mletačke uprave“ prikazuje središnju epizodu splitske ranonovovjekovne povijesti, kada zahvaljujući Rodrigovu projektu i političkom suparništvu Venecije i Habsburga, splitska luka postaje „zlatni prsten“ između Europe i Azije. Na osnovi arhivskih izvora, literature, slikovnog materijala i vlastitih maketa prikaza izgradnje lazareta, donosi maritimna obilježja luke, trgovačku dinamiku te analizu posebnog tipa trgovačkih galija, građenih za splitsko stovarište, naglašavajući međunarodne značajke jedne maritimno skromne luke, velikog strateškog potencijala. U radu „Neka pitanja pomorskog prava u srednjovjekovnom Splitu“ Vilma Pezelj donosi pravne institute splitskog pomorskog života, i to na osnovi statutarних odredbi grada iz 1312, odredbi bratovštine sv. Nikole iz sredine 14. stoljeća te iz onodobnih notarskih zapisa i sudske prakse. S pomoću navedenih izvora donosi konkretne primjere pravnog položaja paruna i mornara, ugovore o iskorištavanju brodova, instituta generalne havarije te pružanja pomoći na moru i spašavanja. Tonija Andrić u radu „Brodarstvo kasnosrednjovjekovnog Splita“ na temelju notarijata rekonstruira brodograđevnu praksu splitske komune u 15. stoljeću, s osobitim naglaskom na ugovorima o izgradnji novih brodova, kupoprodaji starijih plovila te organizaciji i tehnologiji gradnje. U notarskim ugovorima detektira Splitskane koji sudjeluju u gradnji i opremanju brodova, navodi vrste i vrijednosti plovila, društveni status brodograditelja, brojnost kalafata i ostalih obrtnika vezanih za pomorstvo te otkriva splitsku sjevernu luku kao novi gospodarski akvatorij.

Kristijan Juran i Marko Marasović u prilogu „Zgode i nezgode splitskih pomoraca četrdesetih godina 16. stoljeća“ na osnovi parničkih spisa prikazuju pet sudskih sporova vezanih uz pljačku robe, otmicu ljudi i traženje odštete, u kojima su kao stranke sudjelovali splitski trgovci i pomorci u razdoblju od 1540. do 1550. Mauro Bondioli, Mariangela Nicolardi i Irena Radić Rossi u radu naslovljenom „Alviž Papalić, upravitelj trgovačke galije za stovarište u Splitu (1592. – 1596.)“ otkrivaju dosad nepoznate podatke o pokretanju splitske skale, koje vezuju za prekid trgovačkog ugovora hvarškoga trgovca Nikola Vidalića, koji je zbog bolesti 1591. morao raskinuti trogodišnji ugovor o zakupu državnih galija na relaciji od Venecije do Lješa. Taj je trenutak iskoristio splitski trgovac Alviž Papalić koji je nakon Vidalićeva povlačenja sklopio ugovor s Venecijom o aktiviranju splitske luke, koja je spremno čekala zahvaljujući Rodrigovoj inicijativi. Autori donose detaljne podatke o Papalićevoj aktivnosti, galijama i teretu te analiziraju gospodarsku isplativost splitskog stovarišta tijekom prvog razdoblja aktivnosti od 1592. do 1596.

Polazeći od izvora u mletačkom Državnom arhivu, Lovorka Čoralić u članku „Iseljenci iz Splita u Mlecima i njihova uključenost u pomorska zanimanja – tragom oporučnih spisa (15. – 17. stoljeće)“ opisuje splitsku iseljeničku zajednicu, s osobitim naglaskom

na pomorstvo i srodna zanimanja; detektira njihovo mjesto stanovanja u Veneciji i ulogu u mletačkom pomorstvu i brodogradnji. Livia i Tibor Brisky također se bave identitetom splitskog lazareta, ali s pozicije njegove namjene u prevenciji kužnih zaraza. Predstavljaju proces raskušivanja i karantene, s posebnim naglaskom na zahtjevnijoj promjeni organizacijske strukture i strategije izolacije nakon što su se lazareti sredinom 17. stoljeća našli unutar bastionskog sklopa. Ita Prančević Borovac predstavlja „Sveta mjesta splitskih pomoraca“, niz sakralnih objekata vezanih za more, pretežno sagrađenih na obalnom prostoru splitskog poluotoka od antike do 19. stoljeća. U splitskoj hagiopografiji izdvaja brojne crkve sa sjedištima bratovština mornara i ribara te dva pomorska svetišta: ono Gospino na Pojišanu i crkvu sv. Jelene na rivi te ujedno predstavlja likovnu baštinu vezanu za more.

U radu Radoslava Bužančića „Bitka u splitskoj luci u doba Francuza“ opisan je dvosatni okršaj koji se 8. prosinca 1809. vodio ispred splitske luke između mladog pomorca Tome Nikolorića iz Bola, kapetana broda *Lijepa putnica* s posadom od 12 mornara i 12 topova, protiv britanske fregate *Amphion* s 34 topa, i to u pratnji četiriju gusarskih brodova. U ovoj bici Davida i Golijata Nikolorić je izvojevao pobjedu probojem blokade. Budući da je imao skromnu artiljerijsku podršku od francuske baterije s kopna, autor na osnovi arheoloških istraživanja opisuje tadašnji obalni sastav luke, karakterizirajući ga kao staromodan i trošan. Na temelju prvih austrijskih katastara i pratećih knjiga Branka Teklić u radu „Zanati vezani uz pomorstvo u Splitu tridesetih godina 19. stoljeća“ pronalazi splitske pomorce i zanatlije zaposlene u izgradnji drvenih brodova – kalafate, drvodjelce, konopare i kovače. U članku donosi njihovu brojnost i distribuciju u prostoru, katastarski broj njihovih kuća i broj ukućana. Stanko Piplović u radu „Pomorske ustanove u Splitu u 19. stoljeću – organizacija i djelatnost Lučke kapetanije“ početno predstavlja uspostavu središnje austrijske pomorske institucije – Pomorske vlade u Trstu – koja upravlja svim granama djelatnosti vezanima uz more. Pomorska djelatnost u Splitu delegirana je u nadležnost lokalne Lučke kapetanije koja širi područje svojega djelovanja u skladu s tehnološkim napretkom na moru. Autor u radu poimenično navodi izgradnju pojedinih dalmatinskih luka, a Hania Mladineo Mika na osnovi izvorne dokumentacije pri Pomorskoj vladi u Trstu detaljno predstavlja radove na uređenju splitske rive u drugoj polovini 19. stoljeća. To je vrijeme ključnog zahvata u proširenju lučke infrastrukture, obilježeno gradnjom novih gatova za potrebe željeznice i industrije, čime je definiran moderan gospodarski prostor luke. Mateo Bratanić i Sandra Uglešić u članku „Brodarsko-obrazovni čimbenici stanja splitskog pomorstva u drugoj polovici 19. stoljeća“ donose podatke o Pomorskoj školi u Splitu, koja je djelovala od 1850. do 1879. Uslijed pomorskog jačanja na Sredozemlju sredinom 19. stoljeća i jačanja flote brodova s velikom tonažom ukazala se potreba za obrazovanjem jedrenjačkih kadrova. Autori predstavljaju školski imenik, nastavni program i osoblje škole koja prethodi snažnom splitskom pomorskom obrazovanju u sljedećem stoljeću.

Mladenko Domazet u radu „Sličnosti i razlike splitske i starogradske luke na Hvaru krajem 19. i početkom 20. stoljeća“ uspoređuje dvije luke te tumači uzlet splitske i opadanje one starogradske. Rast Splita vidi u jačem potencijalu okolnih satelitskih gradića, dolasku željeznice u grad i razvoju industrije, osobito one cementne. Nasuprot splitskom, starogradsko je pomorstvo protjecanjem stoljeća ograničeno na lokalno vinogradarstvo koje vinskom klauzulom i filokserom poprima završni udarac. Marijan Čipčić u članku o društvenom životu u splitskoj luci u drugoj polovini 19. stoljeća analizira afirmaciju splitske rive kao nove narodne pozornice koja dobiva važne sadržaje poput Slavjanske čitaonice, ugostiteljskih i turističkih objekata te središnje gradske manifestacije poput

proslave sv. Dujma i karnevala, čime postaje konkurentna pozornica susjednoj Pjaci, koja čuva svoje elitističko obilježje. Gordana Tudor u članku „Parabrodarski turizam u Splitu do Prvog svjetskog rata“ pronalazi začetke splitskog turizma vezane za djelatnost austrijskog *Lloyda* koji se pridružio već započetim inicijativama za kružnim putovanjima na Jadranu, u koje je uključio svoje sve luksuznije brodove. Završno, Arsen Duplančić predstavlja spomenutu crkvicu sv. Jelene na splitskoj Rivi, podignutu 1709. odlukom mletačke Vlade. Autor opisuje njezinu gradnju, povjerenu inženjeru Camozziniju, njezin interijer, rušenje 1808. u procesu rekonstrukcije Rive te gradnju nove na gatu sv. Nikole. Premda je i ona srušena sredinom 19. stoljeća, uspomena na nju živjela je još neko vrijeme jer su gat na kojem je počivala Splićani nazivali gatom sv. Jelene.

Predstavljeni radovi cjelovito predstavljaju splitsko pomorstvo od antike do suvremenosti te životno prikazuju pulsiranje pomorske svakodnevice. Premda je na predstavljanju knjige, održanom 25. rujna ove godine u Splitu na spomenutoj manifestaciji *Knjiga Mediterana*, naglašeno da je novim radovima potrebno daljnje produbiti temu u okviru razmatranog razdoblja, mišljenja smo da je ovim Zbornikom ona dostojno, cjelovito zaokružena. Kao što je iz Zbornika razvidno, nekoć je pomorstvo predstavljalo sekundarnu, a u 19. stoljeću tek tercijarnu gradsku granu, po značenju iza poljoprivrede i industrije. Danas su djelatnosti vezane za more – brodogradnja, trgovački i putnički promet, turizam i vojno pomorstvo – glavna gospodarska grana od koje Grad živi. Stoga se nameće potreba pripreme drugog sveska, odnosno nastavka teme „pomorskog Splita“ do naših dana.

Josip Vrandečić

Sinteza o najsnažnijim agrarnim strankama u međuratnoj srednjoj i jugoistočnoj Europi

Alex Toshkov, Agrarianism as Modernity in 20th-Century Europe: The Golden Age of the Peasantry, Bloomsbury, 2019, 231 str.

Seljačke stranke u međuratnoj Europi, a poglavito u srednjoj i jugoistočnoj, igrale su važnu ulogu u političkom životu, a agrarijanizam je u nekim zemljama bio realna alternativa drugim „izmima“ (liberalizmu, komunizmu i fašizmu). Alex Toshkov, predavač na Centru za europske, ruske i euroazijske studije Sveučilišta u Torontu, u svojoj knjizi *Agrarianism as Modernity in 20th-Century Europe: The Golden Age of the Peasantry* iznosi tezu da je agrarijanizam ideologija moderniteta i tvrdi da teleološki argumenti o neminovnoj propasti seljaštva, uslijed procesa modernizacije, nisu valjani. Seljaci, tvrdi autor, nisu bili objekt povijesnih zbivanja u međuraću, već objekt – čemu je pridonio agrarijanizam – „imaginacija i artikulacija seljaka političkog subjekta“ (10).

Svoju temeljnu tezu Toshkov potkrepljuje pomnom obradom triju najsnažnijih agrarnih stranaka međuratne Europe – Radićeve Hrvatske (pučke/republikanske) seljačke stranke, Bugarskog agrarnog narodnog saveza (BZNS) Aleksandra Stambolijskog te Repub-

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

53

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2021.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 53, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*